

Wojciech Tomaszewski

UWAGI O POLSKIEJ INSTRUKCJI KATALOGOWANIA ALFABETYCZNEGO
DRUKÓW MUZYCZNYCH XIX I XX W.

Postulowana od wielu lat przez zainteresowane środowiska, potrzeba opracowania polskiej instrukcji katalogowania alfabetycznego druków muzycznych XIX i XX w. nie dooczekala się dotąd rozwiązania¹. Zasady opisu tzw. zbiorów specjalnych, do których zalicza się m.in. druki muzyczne, nie zostały bowiem uwzględnione w obowiązujących do dzisiaj "Skróconych przepisach katalogowania alfabetycznego" J.Grycza i W.Borkowskiej. Jeszcze w 1971 r. powstanie ostatecznej redakcji polskiej instrukcji katalogowania druków muzycznych uzależniano od opublikowania dwóch dokumentów: nowych, polskich przepisów katalogowania książek oraz międzynarodowej instrukcji katalogowania druków muzycznych². Inicjatywy Komitetu Katalogowania IFLA, których wynikiem jest seria dokumentów znanych pod akronimem ISBD, opóźniły realizację nowej, polskiej instrukcji katalogowania, której istotna część została złożona do druku w 1982 r.³ Z kolei międzynarodowa instrukcja katalogowania druków muzycznych ukazała się wprawdzie drukiem⁴, ale bez uwzględnienia nowych i powszechnie akceptowanych na świecie tendencji reprezentowanych przez ISBD i obecnie rozważa się możliwość jej "nowelizacji"⁵.

Nie oznacza to jednak, by sprawa polskiej instrukcji katalogowania druków muzycznych znalazła się w impasie. Przeciwnie - ustabilizowana sytuacja w zakresie nowych dokumentów i inicjatyw międzynarodowych, rychła perspektywa opracowania części drugiej i trzeciej polskich przepisów katalogowania książek (Zasady wyboru i forma hasła oraz Budowa katalogu), a przede wszystkim prace nad polską normą opisu bibliograficznego druków muzycznych, tożące się w ośrodku Normalizacji Bibliograficznej Biblioteki Narodowej, świadczą, że nadszedł odpowiedni moment do dyskusji nad ostateczną koncepcją polskiej instrukcji katalogowania alfabetycznego druków muzycznych XIX i XX w.

Na zawartości merytorycznej i budowie formalnej polskiej instrukcji katalogowania dokumentów omawianej kategorii musi zaważyć przede wszystkim, wniesiona przez ISBD, nowa - dla środowiska polskiego - definicja opisu bibliograficznego. "Bibliographic description" - to element wspólny, identyczny zarówno (według dotychczasowej, polskiej terminologii) dla opisu bibliograficznego, jak i katalogowego. Nowe pojęcie opisu bibliograficznego uwypukla jego funkcję, a nie jak dotąd, zastosowanie. W ujęciu funkcjonalnym opis bibliograficzny wykazuje cechy wydawniczo-formalne dokumentu i służy jego identyfikacji we wszelkich zbiorach informacji o dokumentach, niezależnie od funkcji i sposobu organizacji zbioru. Tak rozumiany opis bibliograficzny jest podstawową częścią pozycji bibliograficznej (w spisach bibliograficznych) lub katalogowej (w katalogach bibliotecznych). Należy go budować w sposób ściśle sformalizowany - określone elementy opisu są grupowane w określonej kolejności w 8 strefach opisu - przy czym punktem wyjścia dla takiego opisu jest tytuł właściwy opisywanego dokumentu. Poszczególne strefy opisu oraz elementy w obrębie stref poprzedza się ustalonymi znakami umownymi (są to zasadniczo tradycyjne znaki interpunkcyjne), których zadaniem jest uczynić opis czytelny nawet dla osoby nie znającej języka, w którym opis został sporządzony.

Opis bibliograficzny nie obejmuje więc zagadnień wyboru i formułowania hasła; te zalicza się do zasad katalogowania, jako czynnik szeregowania pozycji, zależny od potrzeb danego katalogu bibliotecznego lub bibliografii. Tak pojęty opis bibliograficzny, w stosunku do dokumentów różnych kategorii, jest przedmiotem nowej, wieloarkuszowej normy, opracowywanej obecnie w Ośrodku Normalizacji Bibliograficznej Biblioteki Narodowej⁶. Szósty arkusz tego dokumentu zajmuje się opisem bibliograficznym druków muzycznych, a jego odpowiednikiem, we wspomnianej już serii zaleceń IFLA, jest ISBD for Printed Music⁷. Nasuwa się pytanie, dlaczego tak obszernie opracowanie (arkusz 06 liczy w projekcie 50 stron maszynopisu) nie może być jednocześnie instrukcją katalogowania? Z jednej strony odpowiedź zawiera się w nowej definicji opisu bibliograficznego - nie może bowiem istnieć instrukcja katalogowania bez określonych zasad wyboru i formułowania hasła. Z drugiej strony sam projekt - co jest właściwe dokumentom normalizacyjnym - omawia zasady opisu na pewnym stopniu ogólności, dlatego brak wielu wskazań szczegółowych (związanych np. ze spe-

cyfiką druków muzycznych XIX w.), niezbędnych z kolei w instrukcji. Jedno jest wszakże pewne - projekt normy stanowi kanon zasad podstawowych i przyszła instrukcja musi być z nim zgodna.

Opis bibliograficzny sporządzony według zasad ISBD/PM/ jest opisem danego wydania a nie utworu muzycznego zawartego w tym wydaniu. Dlatego też, z punktu widzenia potrzeb zbiorów informacji o drukach muzycznych, szczególnego znaczenia nabierają zasady wyboru i formy hasła, a zwłaszcza budowy i formy tytułu ujednoliconego, jako dodanych do opisu bibliograficznego elementów szeregowania. Opis bibliograficzny wraz z takimi danymi tworzy wówczas pozycję katalogową lub bibliograficzną.

Ujednoliceniem, w skali międzynarodowej, podstawowych reguł wyboru i formy hasła w katalogu alfabetycznym autorów i tytułów zajęła się w 1961 r. tzw. konferencja paryska⁸, a jej postanowienia w 10 lat później bardzo instruktywnie skomentowała E. Verona⁹. Zinterpretowaniem tych zasad, na gruncie druków muzycznych, jest odpowiedni rozdział we wspomnianych już RFC¹⁰. Należy podkreślić, że ustalenia cytowanych dokumentów nie różnią się w sposób istotny od zasad wyboru i formułowania hasła dla druków muzycznych, przedstawionych w opracowaniach polskich¹¹. Także chronologicznie późniejsze Anglo-American Cataloguing Rules¹², poza formalnym uporządkowaniem zagadnienia, nie wnoszą żadnych innowacji merytorycznych. Na gruncie polskim trzeba się jednak liczyć z pewnymi zmianami, które mogą być wynikiem, będącej w opracowaniu, drugiej części instrukcji katalogowania książek (Zasady wyboru i forma hasła).

Odmienne przedstawia się sprawa tytułu ujednoliconego (filing, uniform lub collective title; titre conventionnel; Einordungstitel; uslovnoe lub rasstanovođnoe zaglavie). Ogólnie tytuł ujednolicony ma zapewnić jednoznaczność identyfikację utworu zawartego w opisywanym dokumencie. Powinien być stosowany wówczas, gdy zachodzi różnica pomiędzy tytułem właściwym dla danego wydania utworu a tytułem, pod którym ten utwór jest powszechnie znany. Te stwierdzenia stosują się do grupy druków muzycznych, które zawierają utwór o tytule własnym. Z kolei dla druków muzycznych o "typowej" nazwie (nazwa formy, gatunku lub tempa) zasady stosowania tytułu ujednoliconego są bardziej skomplikowane. W zbiorach informacji, przede wszystkim alfabetycznych katalogach bibliotecznych druków muzycznych, celem stosowania tytułu ujednoliconego, poza aspektem identyfikacji utworu, jest ustalenie kryteriów

szeregowania pozycji według cech charakterystycznych dla tej grupy dokumentów.

Określenie zasad szeregowania poszczególnych pozycji w takim katalogu uważa się, w polskiej praktyce, za niezbędną część przepisów katalogowania¹³. Ostatnio, na gruncie polskim, zasady szeregowania alfabetycznego haseł w różnych zbiorach informacji o dokumentach zostały ujęte w formie normy¹⁴, nowelizując, po części, odpowiedni rozdział "Przepisów" Grycza i Borkowskiej. Norma ta, w pewnym zakresie, odnosi się oczywiście i do bibliotecznych katalogów alfabetycznych nut drukowanych. Warto jednak pamiętać, że szeregowanie alfabetyczne w katalogu alfabetycznym druków muzycznych jest w zasadzie tylko sposobem porządkowania haseł autorskich i tytułowych. W ramach utworów jednego kompozytora, a dalej - pojedynczego utworu tegoż kompozytora, stosuje się w katalogu alfabetycznym także inne sposoby szeregowania pozycji, w zależności od charakteru i rozmiarów twórczości (drukowanej) danego kompozytora oraz ilości i różnorodności wydań jego poszczególnych kompozycji. Ma tu więc zastosowanie układ systematyczny (obsada, a następnie gatunek lub forma muzyczna), układ wg numerów opusów, numerów katalogu tematycznego, wg tonacji, numeracji fragmentów dzieła scenicznego, wg języka wydania, nazw wydawców, w kolejności lat publikacji poszczególnych wydań danego utworu lub też w kolejności alfabetycznej tytułów ujednoczonych¹⁵. Ten ostatni sposób jest od dawna, dość powszechnie, stosowany w katalogach alfabetycznych druków muzycznych różnych krajów¹⁶. Jego celem jest:

a) zgromadzenie w jednym miejscu katalogu opisów tego samego utworu, wydawanego pod odmiennymi tytułami lub w różnych językach oraz jego transkrypcji i opracowań;

b) wyróżnienie za pomocą dodatkowych elementów (numer opusu, numer katalogu tematycznego, nazwa tonacji, obsada, określenie postaci zapisu muzycznego, rok skomponowania lub pierwszego wydania utworu itp.) utworów o tym samym tytule jednego kompozytora lub utworów o tytule "typowym";

c) zgromadzenie w jednym miejscu katalogu, oddzielnie wydanych, części tego samego utworu muzycznego¹⁷.

W polskim piśmiennictwie sprawa tytułu ujednoczonego w odniesieniu do druków muzycznych, z uwzględnieniem m.in. ustaleń RFC i AACR 2, została szczegółowo omówiona w pracy W. Tomaszewskiego¹⁸. I tu jednak należy się liczyć ze zmianą pewnych usta-

leń, gdyż każde przepisy katalogowania tzw. druku specjalnego muszą być przedsięwzięciem wtórnym w stosunku do zasad ogólnych, a te na gruncie polskim są w trakcie opracowywania.

Ze względu na największe zaawansowanie prac nad nową, polską normą opisu bibliograficznego druków muzycznych (wspomniany "arkusz 06") i jej bezpośredni wpływ na analogiczną część przyszłych przepisów katalogowania dokumentów tej kategorii, warto wskazać na pewne momenty, charakterystyczne dla opisu bibliograficznego druków muzycznych. Pominę tu ogólne, oparte na ISBD, założenia, które były już przedmiotem szeregu publikacji¹⁹.

Pośród ośmiu stref opisu, jakie mają zastosowanie w opisie bibliograficznym druków muzycznych, dwie z nich już z samej nazwy wiążą się ze specyfiką dokumentów tej kategorii. Są to:

- strefa 3 - Postaci zapisu muzycznego oraz
- strefa 8 - ISBN i/lub numeru wydawniczego, znaku wydawniczego oraz sposobu uzyskania druku muzycznego.

Ponadto, w porównaniu z opisem książek, nieco odmiennie przedstawia się strefa 1 - tytułu i oznaczenia odpowiedzialności oraz strefa 5 - opisu fizycznego. Także strefa 7 - uwag, może oczywiście zawierać informacje charakterystyczne tylko dla druków muzycznych. W ramach tych stref występuje grupa elementów i danych typowych dla opisu bibliograficznego dokumentów tej kategorii lub też elementów o nazwie wspólnej i dla dokumentów innych kategorii - lecz o charakterystycznej, tylko dla druków muzycznych, zawartości.

- strefa 1: często tytułem właściwym druku muzycznego jest nazwa formy muzycznej, gatunku lub tempa; z kolei wśród dodatków do tytułu mogą wystąpić określenia: tonacji, obsady, formy lub gatunku muzycznego (jeżeli tytułem właściwym druku jest nazwa własna utworu) oraz numer opusu lub katalogu tematycznego.
- strefa 3: "postać zapisu muzycznego" odpowiada dotychczasowemu w polskiej terminologii określeniu "postać wydawnicza"; w opracowywanej normie postać zapisu muzycznego zdefiniowano jako "specyficzny dla druku muzycznego sposób zapisu jego treści muzycznej"; występują w tej strefie najczęściej takie określenia, jak "partytura", "głószy", "wyciąg fortepianowy".
- strefa 5: zawiera na pierwszym miejscu szeregowe określenie postaci zapisu muzycznego, które podaje się - jeżeli określenie postaci zapisu muzycznego nie występuje w strefie 3, występuje

w niej, lecz w języku innym niż polski lub wymaga dopełnienia; w strefie tej mogą wystąpić takie określenia, jak "głos", "głos dyrekcyjny", "partytura", "partytura chóralna", "partytura skupiona", "partytura wokalna" i "wyciąg fortepianowy".

- strefa 7: z typowych uwag, charakterystycznych dla druków muzycznych mogą tu wystąpić następujące informacje: o nagraniach dźwiękowych utworu zawartego w opisywanym druku muzycznym, uzupełniające dane o formie muzycznej utworu i obsadzie, incipit tekstu literackiego w utworze wokalnym, ambitus utworu wokalnego, nazwy głosów występujących jako dokumenty towarzyszące, określenie notacji muzycznej i zawartości druku muzycznego (w przypadku zbioru utworów o tytule wspólnym), data skomponowania lub pierwszego wykonania utworu, czas trwania utworu (dura-ta) itp.

- strefa 8: mogą tu wystąpić dane nie spotykane w innych typach dokumentów:

- . numer wydawniczy (publisher's number, numéro d'édition, Verlagsnummer, izdatel'skij nomer) związany z identyfikacją wydania danego utworu u określonego wydawcy,

- . znak wydawniczy (plate number, ootage, Plattenummer, nomer doski) związany z identyfikacją matrycy, z której druk muzyczny został odbity.

W omawianym projekcie arkusza normy pozostałe strefy (strefa 2 - wydania; strefa 4 - adresu wydawniczego; strefa 6 - serii) nie zostały omówione. Biorąc pod uwagę identyczność postępowania jak w przypadku opisu bibliograficznego książek, przesłano na odesłaniu do odpowiednich paragrafów arkusza normy poświęconego ich opisowi. Rozwiązanie to nie zyskało powszechnej aprobaty wśród przyszłych użytkowników normy, okazało się wszakże niezbędne z punktu widzenia bardzo rygorystycznych, pod tym względem, przepisów normalizacyjnych. Analogicznie potraktowano szereg ustaleń z tzw. zasad ogólnych (ustępy drugiego rozdziału normy poświęcone znakom umownym i przestankowaniu, językowi i alfabetowi, formie gramatycznej i ortografii, stosowaniu skrótów), umieszczając jednak niezbędne przepisy dotyczące jednostki opisu, doboru elementów i znaków umownych, stopnia szczegółowości opisu, podstawy opisu i źródeł danych. Instrukcja katalogowania, nie podlegając tak szczegółowym przepisom normalizacyjnym, będzie musiała być dokumentem w pełni samowystarczalnym, także w zakresie pominiętych w normie zagadnień.

Na podstawie powyższych uwag okazuje się, że formalna koncepcja polskiej instrukcji katalogowania druków muzycznych XIX i XX w. nie powinna ulec zasadniczym zmianom, w porównaniu z projektem z 1971 r.²⁰ Powinna ona poruszać takie kompleksy zagadnień, jak:

1. Zasady wyboru i formułowania hasła,
2. Zasady formułowania tytułu ujednoliconego,
3. Zasady sporządzania opisu bibliograficznego,
4. Zasady organizacji katalogu alfabetycznego (m.in. sposoby szeregowania pozycji).

Koncepcja ta będzie jednak musiała być wypełniona unowocześnioną treścią, opartą o odmienną terminologię i unifikacyjne tendencje międzynarodowe, co ułatwi proces katalogowania druków muzycznych w bibliotekach krajowych i usprawni uczestnictwo Polski w międzynarodowej wymianie informacji.

Przykłady

¹ A.Mrygoń, Problemy katalogowania alfabetycznego druków muzycznych, "Muzyka" 1967, R.12, nr 4, s.46-60; W.Tomaszewski, Problemy polskiej instrukcji katalogowania alfabetycznego druków muzycznych XIX i XX w. w świetle ostatnich dokumentów międzynarodowych, Referat na V Krajową Konferencję Bibliotekarzy Muzycznych Gdańsk 21-22 IX 1979 r., Warszawa 1979 (egz. powielony).

² A.Mrygoń, Projekt polskiej instrukcji katalogowania alfabetycznego druków muzycznych (XIX i XX w.), Warszawa 1971, s.1 (Do użytku wewnętrznego).

³ Przepisy katalogowania książek. Cz.1. Opis bibliograficzny. Oprac. M.Lenartowicz.

⁴ Rules for Full Cataloging compiled by V.Cunningham, Frankfurt 1971. Code International de Catalogage de la Musique, Vol.3 (dalej określane akronimem RFC).

⁵ N.Schiødt, The Relationship of the IAML Cataloguing Code to the Newly Completed ISBD (PM and NBM) and AACR 2: A Preliminary Study of the Need and the Feasibility of Revising the IAML Cataloguing Code in the Light of these Developments. "Fontes Artis Musicae" 1982, R.29, z.1-2, s.56.

⁶ Formalnie jest to nowelizacja PN-73/N-01152 Opis bibliograficzny.

⁷ ISBD (PM): International Standard Bibliographic Description for Printed Music. Recommended by the Joint Working Group on the International Standard Bibliographic Description for Printed Music. Approved by the Standing Committee of the IFLA Section on Cataloguing and by the International Association of Music Libraries, London 1980.

- ⁸ Międzynarodowa konferencja IFLA na temat zasad katalogowania. Paryż 9-18 października 1961 r., "Przegląd Biblioteczny" 1962, R.30, z.1, s.81-94.
- ⁹ Statement of Principles adopted at the International Conference on Cataloguing Principles. Paris, October, 1961. Annotated edition with Commentary and Examples by E.Verona [...], London 1971.
- ¹⁰ Rules for Full Cataloguing ..., s.19-27; W.Tomaszewski, Problemy polskiej instrukcji ..., s.3 nn.
- ¹¹ A.Mrygoń, Problemy katalogowania ..., s.52-56; Tenże: Projekt polskiej instrukcji ..., s.5-7.
- ¹² Anglo-American Cataloguing Rules. 2 Ed. London 1978, s.309 nn. (dalej określane akronimem AACR 2).
- ¹³ J.Grycz, W.Borkowska, Skrócone przepisy katalogowania alfabetycznego. Wyd.6 popr. przy współpracy M.Dybaczewskiej, Warszawa 1975; A.Mrygoń, Problemy katalogowania alfabetycznego ..., s.58-60; Tenże, Projekt polskiej instrukcji ..., s.19-21; Planowana cz.3 polskiej instrukcji katalogowania książek: Budowa katalogu.
- ¹⁴ PN-80/N-01223 Szeregowanie alfabetyczne.
- ¹⁵ Organizacja katalogów i kartotek notnych wydań. Metodické rekomendacii, Moskva 1974, s.10 nn.
- ¹⁶ A.Mrygoń, Problemy katalogowania alfabetycznego ..., s.59.
- ¹⁷ Organizacja katalogów ..., s.43-44; AACR 2, s.441 nn.
- ¹⁸ W.Tomaszewski, Miejsce tytułu ujednoliconego w teorii katalogowania druków muzycznych, "Biblioteka Muzyczna" 1979, Szczecin 1980, s.33-43.
- ¹⁹ M.Lenartowicz, Z problemów międzynarodowego ujednolicenia zasad katalogowania, "Przegląd Biblioteczny" 1972, R.40, s.3/4, s.299-304; Taż: Aktualne problemy międzynarodowego ujednolicenia zasad katalogowania, Warszawa 1974; Taż: ISBD M a polskie przepisy katalogowania, "Przegląd Biblioteczny" 1976, R.44, z.2, s.173-181; Taż: Opis bibliograficzny wydawnictw zwartych, "Przegląd Biblioteczny" 1980, R.48, z.2, s.143-148; W.Tomaszewski, Problemy polskiej instrukcji ..., op.cit.; Tenże, Polish Work on the Standard Bibliographic Description for Printed Music, "Fontes Artis Musicae" 1982, R.29, z.1-2, s.56-58.
- ²⁰ A.Mrygoń, Projekt polskiej instrukcji ...